

ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏ ԷԴՄՈՆԴ ՏԻԳՐԱՆՅԱՆԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՈՃԸ

Նվիրված է ՀՍՍՀ վաստակավոր շինարար, ճարտ. դոկտ., պրոֆ. Էդմոնդ Արմենի Տիգրանյանի 105-ամյա հոբելյանին: Ուսումնասիրվել են ճարտարապետի հեղինակած մի քանի կառույցներ, որոնց ճարտարապետական հորինվածքների վերլուծությունների հիման վրա ներկայացվել են դրանց դերն ու նշանակությունը ճարտարապետական միջավայրում: Հիմնվելով կատարված ուսումնասիրությունների վրա՝ փորձ է արվել բացահայտել ճարտարապետի ստեղծագործական ձեռագրի առանձնահատկությունները:

Առանցքային բառեր. քաղաքաշինական միջավայր, ճարտարապետական դոմինանտ, մոնումենտալ հորինվածք

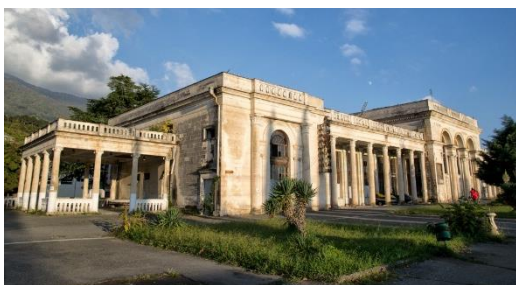
Կան կառույցներ, որոնք քաղաքային միջավայրում ունենալով գերիշխող դիրք, տեղադրված լինելով քաղաքի կարևոր հանգույցում, դառնում են խորհրդանիշ և քաղաքի կերպարակերտման գործում կարևորագույն դեր են ստանձնում: Երբեմն, խոսելով որևէ քաղաքի մասին, անմիջապես վեր են հառնում այն խորհրդանշող կառույցները, որոնք ժամանակի ընթացքում ասես դառնում են տվյալ քաղաքի անցաթուղթը: Երևանը նույնպես ունի խորհրդանիշ-կառույցներ, որոնք ունեն պատմություն իրենց դիրքով, նշանակությամբ, հորինվածքով կարևոր են և գերիշխող քաղաքային միջավայրում: Այդպիսի կառույցներից են Ալ. Սպենդիարյանի անվ. Օպերայի և բալետի, Մատենադարանի շենքերը, Հանրապետության հրապարակի համակառույցը և այլն:

Երևանի երկաթուղու կայարանի շենքը, որը գտնվելով կայարանային հրապարակում, ունի դոմինանտ դիրք, մոնումենտալ հորինվածք, լինելով մայրաքաղաքի կարևոր «շքամուտքերից» մեկը, համալրում է քաղաքի խորհրդանիշ-կառույցների շարքը: Հեղինակը վաստակաշատ ճարտարապետ Էդմոնդ Տիգրանյանն է, ում ստեղծագործությունների մեջ միաձուլված են դասականը և ազգային ավանդականը: Կառույցի և այն արարող ճարտարապետի արտաքին կերպարներն անչափ մոտ են իրար. երկուսն էլ ունեն դասական պարզություն, ազնվական հպարտ կեցվածք, միաժամանակ կառույցը համեմված է հայկական ազգային ճարտարապետությունից ծնված զարդաքանդակներով, իսկ հեղինակի ընդգծված արժվաքիթ արտաքինում կա փոքր-ինչ թախծոտ, բայց խորաթափանց, զուսպ ու հանգիստ վեհություն, որն արտահայտում է նրա հայկական խոր և ամուր արմատները: Լինելով տաղանդավոր կոմպոզիտոր Արմեն Տիգրանյանի որդին, որի երաժշտությունը նույնպես դասականի և ազգայինի միախառնում է, ճարտարապետն իր ողջ կյանքը անցկացրել էր դասական և ազգային երաժշտության հնչյունների ուղեկցությամբ, նրա ողջ էությունը թաթախված էր դասականի զուսպ և ազգայինի գունեղ երանգներով, ինչը և իր արձագանքը գտավ նրա

ճարտարապետական ստեղծագործություններում: Իհարկե ճարտարապետի ստեղծագործական ձեռագրի վրա իր հետքն է թողել նաև ծննդավայրը՝ վարպետների, մտավորականների և արվեստագետների քաղաք Ալեքսանդրապոլը (այժմ՝ Գյումրի), որտեղ հայկական ազգային ավանդականությունն ամենուր է՝ քաղաքի յուրաքանչյուր կառույցում, փողոցում, նրբանցքում և բնակչի արյան մեջ: Միջավայրը՝ քաղաքն ու ընտանիքը, իր խոր հետքն է թողել նրա հետագա կյանքի և ստեղծագործության վրա:

Լինելով ստեղծագործող ճարտարապետ, նա երկար տարիներ (1960թ.) աշխատելով Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտի ճարտարապետության ամբիոնում, իր փորձն ու գիտելիքները փոխանցել է երիտասարդ ճարտարապետներին և իր՝ ազնվականի առինքնող կերպարով էլ մնացել է իր ուսանողների հիշողություններում: Վաստակաշատ ճարտարապետը նախագծային աշխատանքները գուգորդել է նաև և ուսումնագիտական գործունեությամբ: Նրա գրչին են պատկանում «Գաբրել Տեր-Միքայելյան» (Երևան, 1981թ.), «Խորհրդային Հայաստանի վերջին 60 տարիների հասարակական շենքերի ճարտարապետությունը» (Երևան, 1984թ., ռուս.), «Հովհաննես Խալփաղյան» (Դուշամբե, 1995 թ., ռուս.) գրքերը և «Հասարակական շենքերի ճարտարապետական նախագծման հիմունքներ» (Երևան, 1989 թ., ռուս.) դասագիրքը [1]:

Այսպիսով, ճարտարապետ Էդմոնդ Տիգրանյանը ծնվել է 1911 թ. Ալեքսանդրապոլում և այս տարի վարպետի 105-ամյա հոբելյանն է: 1937թ. ավարտել է Լենինգրադի կոմունալ շինարարության ինստիտուտի ճարտարապետության բաժինը: Բնական է, որ ճարտարապետի ստեղծագործական ձեռագրի ձևավորման վրա չէր կարող իր հետքը չթողնել Ռուսաստանի հյուսիսային մայրաքաղաքը, որն իրավամբ ռուսական կլասիցիզմի իսկական բաց թանգարան է: Այնուհետև, երեք տարի ճարտարապետն աշխատել է Թբիլիսիում՝ Գաբրիել Տեր-Միքայելյանի արվեստանոցում և նրա նախագծերով Վրաստանում կառուցվել են մի քանի երկաթուղային կայարանների շենքեր (Գագրայում, Փոթիում, Քոբուլեթիում), կամուրջներ, բնակելի տներ, ակումբներ [1] (նկ. 1):

Նկ. 1. Երկաթուղային կայարանի շենքերը Գագրայում և Փոթիում

Գագրայի և Փոթիի երկաթուղային կայարանների շենքերն ունեն դասական ճարտարապետությանը բնորոշ սիմետրիկ հորինվածք (նկ. 1): Երկուսն էլ դոմինանտ կառույցներ են, ունեն հորիզոնական ուղղությամբ ձգված ճակատային հորինվածք, ինչի շնորհիվ էլ դառնում են այդ քաղաքների կայարանային հրապարակները կազմակերպող

հորինվածքաստեղծ ծավալներ՝ ընդգծելով քաղաքաշինական միջավայրի հորինվածքային առանցքը:

Գագրայի երկաթուղային կայարանի շենքի ճարտարապետական կառուցվածքում գերիշխող է կենտրոնական խորանարդաձև ծավալը՝ իր բարձր գույգ սյուներով պսակված երեք կամարաբացվածքներով: Կողային՝ փոքր-ինչ զանգվածեղ, մեկ կամարաբացվածքով խուլ պատերով ռեզոլիտների հետ կենտրոնականը միանում է, ճակատները բաց սյունաշարերով մշակված, մի փոքր հետ ընկած ծավալներով, որոնցում տեղակայված են սպասասրահները: Կառույցի եզրային հատվածները լուծված են թեթև, բաց սյունասրահների ձևով, նախատեսված որպես ամառային սպասասրահներ: Միանգամայն նույն ձևով են լուծված նաև դեպի կառամատույց բացվող ճակատները:

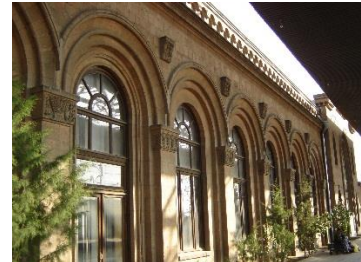
Փոթիի կայարանի շենքը նույնպես ունի եռառանցք ճակատային հորինվածք, ինչը բնորոշ է ռուսական կլասիցիզմին: Կենտրոնական և կողային ծավալները կիսաշրջանաձև են՝ մշակված դորիական սյունաշարերով և միանում են ուղղանկյուն ծավալներով, որոնց ճակատային հարթությունները մշակված են որմնասյուների մետրիկ շարքով: Կենտրոնական կիսաշրջան ծավալը պսակված է գնդաձև, իսկ կողայինները՝ կոնաձև գմբեթներով, որի շնորհիվ ավելի է ընդգծվում կենտրոնական ծավալի դոմինանտ դերը կառույցի ճարտարապետական հորինվածքում: Կապույտ ծածկերի և սպիտակ պատերի միջև կա ռուսական կլասիցիզմին բնորոշ գունային կոնտրաստ:

Դիտարկված երկու կառույցների ծավալատարածական հորինվածքների ուսումնասիրությունը վկայում է այն մասին, որ ճարտարապետի ստեղծագործական ձեռագրում նկատելի է ռուսական կլասիցիզմին բնորոշ ոճական առանձնահատկությունները: Հետագայում, արդեն հայրենիքում աշխատելու տարիներին, նա հավատարիմ է մնում իր ստեղծագործական սկզբունքներին, դրանք համեմելով հայկական ավանդական ճարտարապետությանից ծնված հարդարանքի տարբեր միջոցներով:

Երևանի երկաթուղու կայարանի շենքը՝ ճարտարապետի լավագույն ստեղծագործություններից մեկը, կառուցվել է 1949-1955թթ., կայարանային հրապարակի հարավային մասում [2]: Այն ունի մոնումենտալ ճակատային հորինվածք՝ ձգված հրապարակի ամբողջ երկարությամբ, դոմինանտ դիրք և կարևոր նշանակություն մայրաքաղաքի քաղաքաշինական կարևոր հանգույցներից մեկում՝ կայարանային հրապարակում: Ինչպես վերոհիշյալ երկու կառույցները, այս կառույցը նույնպես ունի սիմետրիկ հորինվածք՝ շեշտված երեք՝ կենտրոնական և եզրային առանցքներով: Կենտրոնական ծավալը մշակված է բարձր կամարաբացվածքով շքամուտքով և ավարտվում է բարձր սայրով պսակված ուղղանկյունաձև բաց սյունասրահ աշտարակով: Գլխավոր առանցքի ուղղությամբ, կայարանային հրապարակի կենտրոնում Սասունցի Դավիթի ձիարձանն է (քանդակագործ Ե. Քոչար), որը տարածական միջավայրում դառնում է հորինվածքային կենտրոն՝ ընդգծելով կառույցի սիմետրիկ հավասարակշռությունը: Կողային ծավալները (ռիզալիտները) կենտրոնականին են միանում

բաց գեղագարդ կամարասրահով, որոնք միացնում են կայարանային հրապարակը կանաչապատ բակերի՝ ամառային սպասասրահների հետ (նկ. 2):

Բարձր կամարաբացվածքով գլխավոր մուտքը հրավիրում է կենտրոնական դահլիճ, որի ինտերիերում նույնպես ակնառու է կլասիցիզմի ոճին բնորոշ հարդարանքը: Եզրային, դուրս մղված ծավալները (ռիզալիտները) մշակված են բարձր կամարաբացվածքներով և ավարտվում են եռանկյունաձև ճակտոնով, որոնցով էլ հենց անցնում են եզրային սիմետրիայի առանցքները: Կառամատույց բացվող ճակատը նույնպես ունի սիմետրիկ հորինվածք՝ մշակված հորիզոնական ուղղությամբ ձգված որմնակամարաշարերի ռիթմիկ շարքով:

Նկ. 2. Երևանի երկաթուղու կայարանի շենքը

Կառույցի դեպի հրապարակ և կառամատույց բացվող ճակատներն ունեն բավականին հարուստ գեղարվեստական հարդարանք, ուր հիմնական դերը պատկանում է սյունաշարերին, կամարաշարերին, զարդամոտիվներով հարուստ խոյակներին և որմնախոյակներին, գեղագարդ տարբեր արտահայտչամիջոցներին [3]:

Կամարակապ սյունասրահներում կիրառված են երկու շարքով տեղադրված սյունաշարեր: Սյուները շրջանաձև հատույթով են՝ պսակված սիմետրիկ զարդամոտիվներով մշակված որլորագարդ խոյակներով: Չորս լրիվ պտույտ կատարող ոլորագարդերը միանում են զվարթնոցատիպ զարդաքանդակներով: Դրանց միջև ընկած հարթությունը մշակված է բուսական և կենդանական բավականին հարուստ զարդամոտիվներով՝ յուրաքանչյուր խոյակում առանձնահատուկ բովանդակությամբ (նկ. 3):

Կառամատույց բացվող ճակատային հարթությունները մշակված են հարթ ուղղանկյուն հատույթով դեկորատիվ սյունաշարերի ձևով, որոնց վրա հանգչում է դեկորատիվ կամարաշարը: Այս մասի խոյակները երկմաս են՝ կազմված վերնասալից և քանդակազարդ սեղանաձև ծավալից: Զարդաքանդակների հորինվածքը սիմետրիկ է՝ մշակված բուսական և կենդանական զարդամոտիվներով [3]:

Շատ ճարտարապետների կողմից այս կառույցում կիրառված զարդամոտիվների առատությունը քննադատության է ենթարկվել. «Ֆունկցիոնալ առումով կայարանի կառույցը հաջող է լուծված, սակայն դրա ճարտարապետությունը տուժում է ձևերի ավելորդ մոնումենտալությամբ և գեղագարդ միջոցների գերբեռնվածությամբ» [2]: Կարծում ենք՝ Երևանի կայարանային հրապարակը ոչ միայն չի տուժում, այլ շահում է այդ կառույցի շնորհիվ, որն իր բարձր գեղարվեստական արտահայտչականությամբ, կոթողային հստակությամբ խիստ

կարևոր դեր ունի որպես մայրաքաղաքի «շքամուտքերից» մեկը: Այն ոչ միայն ճարտարապետ Էդմոնդ Տիգրանյանի, այլ նաև 50-կան թվականների լավագույն կառույցներից է, կարևոր դեր ունի Երևանի քաղաքաշինական կերպարում և համալրում է խորհրդահայ ճարտարապետության գանձարանը:

Նկ. 3. Երևանի երկաթուղու կայարանի շենքի խոյակներն ու որմնախոյակները

Ճարտարապետի հեղինակած կառույցներից է նաև Երևանի պետական համալսարանի շենքը (1949-1965թթ.), որը նույնպես կարևոր քաղաքաշինական դիրք ունի Չարենցի փողոցի վրա: Այս կառույցում հեղինակը հավատարիմ է մնացել դասական ճարտարապետության սկզբունքներին. այն ունի սիմետրիկ եռառանցք հորինվածք՝ ընդգծված կենտրոնական դոմինանտ ծավալով և կողային մասնաշենքերով (նկ. 4):

Նկ. 4. Երևանի պետական համալսարանի շենքը

Դասական հստակ ծավալները մշակված են որմնականարաշարերով՝ պսակված բուսական զարդամոտիվներով որմնախոյակներով (նկ. 5): Զարդաքանդակները հիմնականում բուսական մոտիվներով են, որոնք կրում են և՛ հայկական միջնադարյան զարդարվեստի, և՛ խորհրդային գաղափարախոսության (սոցռեալիզմի), և՛ դասական կանոնավորության կնիքը [4]:

Նկ. 5. Երևանի պետական համալսարանի շենքի որմնախոյակները

Տիգրանյանի նախագծած առողջարանային շենքերի մեջ առանձնանում է Ջերմուկի թ. 1 առողջարանի շենքը, կառուցված 1962թ.: Կառույցը գտնվելով հայկական բնաշխարհի գեղատեսիլ վայրերից մեկում՝ Ջերմուկում, իր ճարտարապետական հորինվածքով բավականին ներդաշնակորեն միաձուլվում է շրջակա միջավայրին: Այս կառույցում նույնպես ակնառու է

հեղինակի ձեռագիրը: Եռահարկ կառույցի առաջին հարկը մշակված է բավականին խուլ, ծանր պատերով, ինչն ավելի է ընդգծվում նեղ պատուհանային բացվածքների ռիթմով և մոխրագույն սրբատաշ բազալտով: Վերևի երկու հարկերը, իրականացված վարդագույն տուֆից, ունեն երկու հարկի բարձրությամբ որմնակամարաշարային ռիթմիկ ջլատումներ, որոնք ավելի են ընդգծում հակադրությունը (կոնտրաստը) առաջին և վերևի հարկաշարերի միջև: Առողջարանի շենքի ծավալատարածական հորինվածքում նույնպես ճարտարապետը պահպանել է կլասիցիզմի ոճին և իր հեղինակած կառույցներին բնորոշ եռառանցք սիմետրիան, ինչի շնորհիվ էլ այն ունի այդ ժամանակաշրջանի հասարակական շենքերին բնորոշ մոնումենտալություն և դոմինանտ դիրք շրջակա միջավայրում (նկ. 6):

Նկ. 6. Առողջարանի շենք Ջերմուկում

Ճարտարապետի հեղինակած հասարակական շենքերից են նաև Նուրբ օրգանական քիմիայի ինստիտուտի համալիրները (1958-1965թթ.) և Օդանավակայանի առաջին մասնաշենքը (1958թ.), ինչպես նաև մի շարք բնակելի տներ, որոնք տեղակայված են Երևանի կարևոր փողոցների վրա՝ Բաղրամյան, Աբովյան, Այգեստան, կայարանային հրապարակ և այլն [4]: Նա նաև Արմեն Տիգրանյանի արձանի (1987թ.) ճարտարապետն է (քանդակագործ՝ Արտաշես Հովսեփյան):

Այսպիսով, ճարտարապետ Էդմոնդ Տիգրանյանի ստեղծագործական ձեռագրին բնորոշ է ճարտարապետական հորինվածքի դասական հստակությունն ու պարզությունը, որի հիմքում ընկած է սիմետրիան, քաղաքաշինական միջավայրում կառույցների կարևոր դիրքը, խորհրդային ճարտարապետությանը բնորոշ հասարակական շենքերի մոնումենտալությունը, որոնք ներդաշնակորեն միաձուլված են ազգային ավանդական ճարտարապետությունից սերված զարդաքանդակներով, ինչն էլ հենց այդ կառույցներին հաղորդում է ազգային շունչ ու հոգի: Նրա ստեղծագործություններն իրենց կոթողայնությամբ և դոմինանտ դիրքով կազմակերպող դեր են կատարում իրենց շրջակա ճարտարապետական միջավայրում, կարևոր տեղ ունեն հայկական խորհրդային ժամակաշրջանի ճարտարապետությունում, բարձրարժեք են և մնայուն:

Н.Э.Мхитарян

ТВОРЧЕСКИЙ ПОЧЕРК АРХИТЕКТОРА ЭДМОНДА ТИГРАНЯНА

Посвящена 105-летию юбилею заслуженного строителя АрмССР, докт. арх., проф. Эдмонда Тиграняна. Были изучены некоторые работы архитектора. На основе анализа архитектурных

композиций этих зданий, представлены их роль и значение в архитектурной среде. Основываясь на проведенном исследовании, сделана попытка выявить особенности творческого почерка архитектора.

Ключевые слова: городская среда, архитектурная доминанта, монументальная композиция

N.E.Mkhitaryan

CREATIVE STYLE OF THE ARCHITECT EDMOND TIGRANYAN

The article is devoted to the 95th anniversary of formation of NUACA and the honored builder of SSRA, doctor of Architecture, professor Edmond Tigranyan's 105th anniversary. Several structures authored by the architect are studied. Based on the analysis of architectural compositions of these buildings, their role and importance in the architectural environment are presented. Based on the studies held, an attempt was made to identify the characteristics of the creative handwriting of the architect.

Keywords: urban environment, architectural dominant, monumental composition

Գրականություն

1. ՀՀ Հանրագիտարան. Սովետական Հայաստան. – Երևան: ՀՀ ԳԱԱ Հայկ. Սովետ. հանրագիտ. գլխ. խմբ., 1987. – 665 էջ:
2. Арутюнян В.М., Асратян М.М., Меликян А.А. Ереван. - М.: Стройиздат, 1968. - 303 с.
3. Մխիթարյան Ն.Է. Խոյակը խորհրդահայ ճարտարապետության մեջ: ճարտ. թեկն. ... ատենախոս. - Երևան, 2008. – 143 էջ:
4. Григорян А.Г., Товмасын М.Л. Архитектура Советской Армении. – М., 1986. - 318 с.

Աշխատանքն իրականացված է ՀՀ պետական բյուջեից գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության բազային ֆինանսավորմամբ «ՀՀ ճարտարապետական և շինարարական համալիրների կայուն զարգացման ուղիների բացահայտում, ճշգրտում, ներդրման առաջարկությունների և հանձնարարականների մշակում՝ մշտական մոնիտորինգի կիրառմամբ» ծրագրի շրջանակում:

Մխիթարյան Նարինե Էմիլի, ճ.թ. (ՀՀ, ք.Երևան) – ՃՀՀԱՀ, ակ. Ալ. Թամանյանի անվ. ճարտարապետության և շինարարության պրոբլեմային լաբորատորիա, գ.ա., ճարտարապետության տեսության, պատմաճարտարապետական ժառանգության վերականգնման և վերակառուցման, գեղեցիկ արվեստի և պատմության ամբիոն, ասիստենտ, (+374)94479594, (+374)55641728, nmxitaryan@yandex.ru:

Мхитарян Нарине Эмильевна, канд.архит. (РА, г.Ереван) - НУАКА, Проблемная лаборатория Архитектуры и строительства им. академ. Ал. Таманяна, н.с., кафедра Теории, реконструкции памятников, изящных искусств и истории архитектуры, ассистент, (+374)94479594, (+374)55641728, nmxitaryan@yandex.ru.

Mkhitaryan Narine Emil, PhD in Architecture (Yerevan, RA) – NUACA, Research Laboratory of Architecture and Construction by Academician Al. Tamanyan, researcher, Chair of Theory of Architecture, Restoration and Reconstruction of Historical Heritage, Fine Arts and History, associate professor, (+374)94479594, (+374)55641728, nmxitaryan@yandex.ru.

Ներկայացվել է՝ 08.12.2016թ.

Ընդունվել է տպագրության՝ 14.12.2016թ.